لە "ژ.ک."وە بۆ کۆمار

مێژوو نووسیی حیزبی لە ژێر تیشکی ڕەخنەدا

ئەیوب ئەیوبزادە

مافی بڵاوکردنەوەی ئەم بابەتە بۆ نووسەر پارێزراوە
10ی ئۆکتۆبری 2008

www.helwist.com

ئه‌یوب ئه‌یوبزاده

پێشه‌كییه‌كی كورت بۆ ناساندنی ئه‌م كتێبه

باس كردن له‌ كۆمه‌ڵه‌ی ژ.ك(ژیانه‌وه‌ی كورد) و توێژینه‌وه‌ی هێڵی فكریی، ئامانج، پره‌نسیپ و گرینگییه‌كه‌ی له‌ مێژووی خه‌باتی گه‌لی كورد بۆ شاره‌زا بوون له‌ روانگه‌ی سیاسیی دامه‌زرێنه‌رانی كۆماری كوردستان، پێویستییه‌كی حاشا هه‌ڵنه‌گره‌.

له‌ مه‌ر تایبه‌تمه‌ندییه‌كانی ئه‌و رێكخراوه‌یه‌ و زه‌وینه‌ی پێكهاتن و ئاڵوگۆڕه‌كانی و خۆده‌رخستنی به‌ ناوی حیزبی‌دێموكراتی كوردستان به‌ گشتی دوو روانگه‌ی جیاواز هه‌یه‌. یه‌كه‌م لێكدانه‌وه‌ و ڕوانگه‌ی مێژوو نووسانی سه‌ر به‌ حیزبی دێموكراتی كوردستان(دواتر وشه‌ی ئێرانی پێوه‌ لكێندراوه‌). دووهه‌م روانگه‌ی نووسه‌رانی سه‌ربه‌خۆیه‌ كه‌ چوارچێوه‌ و سنوری لێكدانه‌وه‌ی حیزبی ده‌به‌زێنن و به‌ پێی فاكت، كۆكردنه‌وه‌ی زانیاریی دۆكیی (مێژووی دۆكیی) و له‌به‌ریه‌ك‌دانانی زانیارییه‌كان بۆچوونی خۆیان ده‌رده‌بڕن.

ناوه‌رۆكی ئه‌و كتێبه‌ نیشانی ده‌دا كه‌ نووسه‌ر به‌ وردی بۆ ناسین و ناساندنی ئه‌و رێكخراوه‌یه‌ و تایبه‌تمه‌ندیی‌یه‌كانی له‌ روانگه‌ی به‌شێكی زۆر له‌ نووسه‌رانی هه‌ردوو به‌ش كاری كردووه‌. بۆ ئه‌و مه‌به‌سته‌ش ده‌قی فاكت، به‌ڵگه‌، بۆچوون و زانیاریی نووسه‌رانی راگواستووه‌ و له‌سه‌ریان دواوه‌. تایبه‌تمه‌ندیی كاره‌كه‌ی له‌وه‌دایه‌ كه‌ وێڕای راگواستنی زانیاریی بڵاوكراوه‌ی نووسه‌رانی كورد له‌سه‌ر كۆمه‌ڵه‌ی ژ.ك و كۆماری كوردستان، به‌وردیی و ره‌خنه‌گرانه‌وه‌ لێكدانه‌وه‌ی خۆی بۆ هه‌ركام له‌و بابه‌تانه‌ی كه‌ باسی كردوون ده‌ربڕیوه‌. نووسه‌ری ئه‌م كتێبه‌ خۆی له‌ چوارچێوه‌ سنوری خوێندنه‌وه‌ی كلیشه‌یی حیزبیی‌دا قه‌تیس نه‌كردووه‌ و هه‌وڵی‌داوه‌ به‌ پێی فاكت بیسه‌لمێنێ كه‌ مێژوونووسی حیزبیی واقعییه‌تی وجودیی ئه‌و رێكخراوه‌یه‌ و كۆماری كوردستانی له‌ چوارچێوه‌ی سیاسه‌ت و به‌رنامه‌ سیاسییه‌كه‌ی حیزبه‌كه‌یدا پێناسه‌ كردووه‌.

له‌م پێشه‌كییه‌كورته‌دا ده‌كرێ قامك بۆ ئه‌و تایبه‌تمه‌ندییانه‌ درێژ بكه‌ین كه‌ به‌رچاون:

ا. هه‌لوێست و خوێندنه‌وه‌ی نووسه‌ری ئه‌م كتێبه‌‚له‌مه‌ر بۆچوون و خوێندنه‌وه‌ی نووسه‌ری حیزبی ئۆگرانه‌ و ره‌خنه‌كانی سه‌رنجراكێشن.

مافی بڵاوكردنه‌وه‌ی ئه‌م بابه‌ته‌ بۆ نووسه‌ر پارێزراوه‌ 10ی ئۆكتۆبری 2008
www.helwist.com

ئەیوبزاده

ب. نووسەر پەیامێکی بۆ خوێنەری کتێبەکەی پێیە و دەڵی: مێژوونووسانی حیزبی نووسینەکانیان لەسەر ژ. ک و دواتر لەسەر کۆماری کوردستان بە سیاسەت و بۆچوون و هەڵوێستی رێبەرانی حیزبەوە گرێدەدەن کە لە راستی بەدووره.

ج. نووسەر بە پێی ئەو فاکتانەی کە لەبەردەستدان هەوڵی داوە لە واقعییەتی کۆماری کوردستان بدوێ و دوور لە خوێندنەوەی مەسڵەحەتیی سیاسەتڤانە حیزبییەکان، واقعییەتی کۆماری کوردستان پێناسەبکا.

د. نووسەر بەوردی باس لە بەرنامەی سیاسیی پەسندکراوی حیزبی دێموکرات دەکا کە کراوە بە بنەمای پێناسەکردنی کۆماری کوردستان.

ه . نووسەر بە وەبەرچاوگرتنی هەلومەرجی سیاسیی گونجاو بۆ کورد لەو بروایە دایە کە، رێبەرانی کورد لە دەرفەتێکی مێژوویی‌دا بریاری مێژوویی خۆیان‌داوە و دەڵێ:

" کۆماری سەربەخۆی کوردستان" لە رەوتی بەرزیی و نزمیی خەبات‌دا راگەیەندراوە.

و. نووسەر هەوڵی‌داوە کە پروپاگەندەی پان‌ئێرانیست و ئێرانڤیچەکان دژ بە کۆماری کوردستان لەقاو بداو ئەو بۆچوونەی رێبەرانی حیزبی تودەی ئێران رەت‌بکاتەوە کە کۆماری کوردستان بە حکومەتی خودموختاری کوردستان لە چەشنی ناوچە خودموختارەکانی سۆڤییەتی پێناسە دەکا.

ز. باس کردن لە کەسایەتی کاریزماتیکی پێشەوا قازی محەممەد، سەرکۆماری کوردستان، بەشێکی گرنگ لەو لێکۆڵینەوە پێک دێنی.

ئەم کتێبە لە کتێبخانەی کوردیی‌دا جێ و شوێن و کارتێکەریی خۆی‌دەبێ. زەحمەتی نووسەر بۆ ئامادەکردنی ئەو بەرهەمە جێی رێزو پێزانینە.

حەسەن ئەیوب‌زاده 11.11.2008

ئه‌یوبزاده

ئێران و زلهێزه‌كان

له‌گه‌ڵ ده‌سپێكی شه‌ڕی دووهه‌می جیهانی، بارودۆخی جیهانییش به‌خێرایی هاته‌ گۆڕاندن. تێوه‌گلان و خۆدیتنه‌وه‌ی به‌شێكی گه‌وره‌ی ده‌وڵه‌تانی سه‌ر شانۆی سیاسه‌تی جیهانی له‌و شه‌ڕه‌دا، یه‌كێك له‌ نیشانه‌كانی به‌ئاشكرای ئه‌و دۆخه‌ نوێیه‌ بوو. به‌ڵام له‌و نێوه‌دا ئێران یه‌كێك له‌و وڵاتانه‌ بوو له‌ جێگای تێوه‌گلان له‌ شه‌ڕ به‌دژی به‌ره‌یه‌كو خۆ دیتنه‌وه‌ له‌گه‌ڵ به‌ره‌یه‌كی تر، راگه‌یاندنی بێلایه‌نیی گرته‌ به‌ر. رۆژێك به‌ر له‌ هه‌ڵگیرسانی شه‌ڕ واته‌ له‌ رۆژی چوارده‌هه‌می سیپتامبری 1939 "مه‌حموود جه‌م" سه‌رۆك وه‌زیرانی ئه‌و كاته‌ی ئێران رایگه‌یاند: "ئێران له‌و شه‌ڕه‌دا بێلایه‌نه‌ و بێلایه‌نیی خۆی درێژه‌ پێده‌دا".[1]

"هاوكات له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ "عه‌لی ئه‌زغه‌ر حێكمه‌ت"یش وه‌رزیری ئه‌و كاته‌ی ئێران له‌ راگه‌یه‌ندراوێك دا داوای له‌ خه‌ڵكانی بێگانه‌ی دانیشتووی ئه‌و وڵاته‌ كرد له‌ ده‌ربڕینی هه‌ر چه‌شنه‌ كرده‌وه‌یه‌ك كه‌ بێلایه‌نیی ئێران بخاته‌ مه‌ترسیی‌یه‌وه‌ خۆ بپارێزن".[2]

هه‌ر بۆیه‌ له‌ ماوه‌ی دوو ساڵی یه‌كه‌می شه‌ڕدا، بارودۆخی ئێران هێدیو ئارام مایه‌وه‌و ئه‌م وڵاته‌ توانی خۆی له‌ پرپشكی ئاوری شه‌ڕ دوور رابگرێ. ئه‌و كه‌شو هه‌وایه‌ تا هێرشی ئاڵمان بۆ سه‌ر خاكی روسیه‌ درێژه‌ی هه‌بوو. "سه‌ركه‌وتنی خێراو چاوه‌ڕوان نه‌كراوی ئاڵمان له‌ به‌ره‌كانی شه‌ڕ به‌ دژی فه‌رانسه‌، تێك شكانی ئه‌و وڵاته‌ له‌ ژوئه‌نی 1940ی زایینی (جۆزه‌ردانی 1319ی هه‌تاوی) له‌ هه‌موو كاتێك زیاتر ئه‌و بیره‌ی لای هیتلێر به‌هێزتر كرد. كه‌ ئینگلیستان یا ناچار ده‌بێ په‌یمانی ئاشتیی له‌گه‌ڵ مۆر ده‌كات یاخود به‌ هۆی شه‌رێكی كورتخایانه‌وه‌ به‌ته‌واوی به‌چۆكی داد‌ێنێ".[3]

به‌ڵام ئه‌و چاوه‌ڕوانی‌یه‌ی هیتلێر له‌ كرده‌وه‌دا نه‌هاته‌ دی. ئینگلیستان به‌ هیچ جۆرێك له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌دا نه‌بوو ئۆرووپا به‌ ته‌واوی به‌ ئاڵمانی نازی بسپێرێ. چرچیل سه‌رۆك وه‌زیرانی ئه‌و وڵاته‌ له‌م باره‌وه‌ ده‌ڵێ: "ئێمه‌ له‌ خاكی دورگه‌ی خۆمان به‌ ته‌واوی پارێزگاری ده‌كه‌ین‌و له‌گه‌ڵ وڵاتانی دیكه‌ی ئیمپراتۆریی ئینگلستان بۆ خاشه‌بڕ كردنی شوێنه‌واری هیتلێر تا سه‌ر درێژه‌ به‌شه‌ڕو به‌ربه‌ره‌كانیی خۆمان ده‌ده‌ین".[4]

بڕیاری راوه‌ستانی ئینگلیستان له‌ به‌رامبه‌ر فراوانخوازی‌یه‌كانی ئاڵمانی هیتلێری، بۆ ده‌ست به‌سه‌ر داگرتنی ئۆرووپا نه‌یده‌توانی به‌خێرایی دژكرده‌وه‌ی ئاڵمانی به‌دوا دا نه‌یه‌. ئه‌م كه‌شو هه‌وایه‌ هیتلێر دێنێته‌ سه‌ر دانی بڕیارێكی یه‌كلاكه‌ره‌وه‌ به‌ دژی بریتانیا. هه‌ر بۆیه‌ له‌ ماوه‌یه‌كی كورت پێویستی‌یه‌كانی فه‌رمانی هێرشی هیتلێر بۆسه‌ر ئینگلیستان ئاماده‌كاریی بۆ كرا. به‌ڵام بۆ دابه‌زاندنی هێزی ئاڵمانی نازی له‌ ئینگلیستان، به‌ده‌سته‌وه‌ گرتنی فه‌زای ئاسمانیی ئینگلیس به‌ر له‌ ئه‌نجام دانی هه‌ر كارێكی تر گرینگیی هه‌بوو. هه‌ڵاییسانی شه‌ڕی ئاسمانی له‌ نێوان هه‌ر دوو وڵات له‌ ژووئییه‌ی 1940 هه‌ر به‌و مه‌به‌سته‌ بوو. هێزه‌كانی

ئەیوب ئەیوبزادە

ئاڵمان لایان وا بوو لە دوای برینی ئەو هەنگاوە هەلی لەباریان بۆ دابەزاندنی هێز لە ئینگلیستان بەئاسانی بۆ دەرەخسێ. لە خوێندنەوەی هیتلێردا بڕوایەکی گەورە بە هێزی ئاسمانیی وڵاتەکەی جێی پێدرابوو. ئەو لای وابوو هەر چۆن لە ماوەیەکی کەمو کوتوپڕدا سەرکەوتنی لە بەرەکانی شەڕ لەگەڵ چیکوسلاواکی، لەهێستان و فەرانسە بەدەست هێنابوو، هەر بە هەمان شێوەش دەتوانێ هێزەکانی ئینگلیستان لە ماوەیەکی کورتی بروسکەئاسا دا بەچۆک دابێنێ.

بەڵام بە پێچەوانەی چاوەڕوانییەکانی هیتلێر، لە جێگای سەرکەوتنێکی خێراو بروسکەئاسادا شەری نێوان ئەو دوو وڵاتە درێژەی کێشا. "لە پاییزی 1940 بە وەدی نەهاتنی سەرکەوتنێکی خێرا و دەسبەجێ لە هەموو کاتێک زیاتر هیتلێری لەسەر دوو ڕێیانێکی سەخت و ئاستەم دا دانابوو. ئەو یا دەبوو کار بۆ ئەوە بکات بۆ دابەزاندنی هێز لە ئینگلیستان ڕێگاخۆش بکاو کەندو کۆسپەکانی سەر ڕێگای ئەو مەبەستەی وەلا بنێ یا خود دەبوایە خۆی لە قەرەی گەلاڵەی هێرش بۆ سەر ڕووسیە بدا. سەرنەکەوتنەوکانی هێزی ئاسمانیی ئاڵمان لە حاند بریتانیا ئەوی تووشی جۆرێک لە گومان و دوودڵی کردبوو. لەو برگەیە لە مێژووی شەڕدا هەر چەشنە شکستێک لە حاند ئینگلیستان کاریگەرییەکی گەورەو قەرەبوو نەکراوی لەسەر پرستیژی نیزامیی ئاڵمان لە هەموو شوێنەکانی تر دادەنا".[5]

"لەونێوەدا هەڵسوکەوتی یەکیەتیی سۆڤیەتییش بۆ ئاڵمانی هیتلێری کۆمەڵێک مەترسی و دڵەڕاوکێی هێنابووە ئاراوە. لەو ماوەدا موسکۆش بەبێهیچ ڕێککەوتنێک لەگەڵ ئاڵمان، بە مەبەستی دروست کردنی پشتێنەیەکی ئەمنییەتی بۆ وڵاتەکەی کۆمەڵێک پێگەی سەربازی لە وڵاتانی باڵکان دامەزراند. لەوانە دەست بەسەرداگرتنی وڵاتی "فینلاند، لیتوانی و ئوستونی" هێندەی دیکە رق و قینی لە دڵی هیتلێردا بەرامبەر بە یەکیەتیی سۆڤیەتی بەرهەم هێنابوو. ئەو هەنگاوانەی موسکۆ هیتلێری هێنایە سەر ئەو باوەڕە، دۆستایەتیی ئەو وڵاتە تەنیا ڕواڵەتێکی فریودەرانەیە و لەدوای تێپەڕ کردنی قۆناغەکانی خۆپڕچەک کردن هێرش دەکاتە سەر ئاڵمان".[6]

گرفت و ئاستەنگەکانی دابەزاندنی هێز لە خاکی بریتانیا هیتلێر بەو ئاکامە دەگەیەنێ بیر لە داڕشتنی پلان و ئیستراتیژییەکی تر بکاتەوە. بە بڕوای هیتلێر هیوای هەرە گەورەی بریتانیا لە ئۆرووپا بریتی بوو لە موسکۆ. هەر بۆیە تەفروتونا کردنی موسکۆ دەتوانێ بە مانای رووخانی دوایین قەڵای هیوای بریتانیا بێتە نرخاندن. لە خوێندنەوەی نازییەکان دا هێرش و لێدانی موسکۆ، لێدان و هێرش بۆسەر بریتانیا دێتە هەژماردن. "نازییەکان لایان وابوو سەرکەوتنی هێزەکانیان لەشەڕ لەگەڵ ئەرتەشی سوور مەسەلەیەکی مسۆگەرەو ئەوان دەتوانن لە ماوەی کەمتر لە هەشت حەوتوودا سەرکەوتنی یەکجارەکی وەدەست بێنن".[7]

ئەیوب ئەیوبزادە

لەم بارەیەوە لە کتێبی چرچیل دا هاتووە: "ئەرتەشی ئاڵمان لەو کاتەدا هێندە بەهێز دەهاتە بەرچاو کە دەتوانێ لە چەند مانگی داهاتوودا هەم هێرش بکاتە سەر خاکی ئینگلستان و هەم بە شێوەیەکی سەرسوڕهێنەر لە ناو قووڵایی خاکی سۆڤیەت دا درێژە بە سەرکەوتنەکانی خۆی بدا. بەرەبەرە هەموو کارناسانی سەربازی دەهاتنە سەر ئەو باوەڕە کە ئەرتەشی سوور لە ماوەیەکی کەمی تردا بەتەواوی لە بەرامبەر هێزی ئاڵمانی‌یەکان تێک دەشکێ".[8]

لە 22ی ژوئەنی 1941ی زایینی هێرشی ئاڵمان بە دژی رووسیە دەستی پێکرد و بەرواڵەت ئاگری شەڕ لە بریتانیا دوور کەوتەوە. بەڵام بۆ بریتانیا ئەوە تەنیا رواڵەتی مەسەلەکە بوو. بە سەرکەوتنی ئاڵمان لە بەرەکانی شەڕ بە دژی ئەرتەشی سوور، بریتانیاش لە هەموو کاتێ زیاتر خۆی لەبەردەم مەترسیی گەورەدا دەدیتەوە. بەر لە هەموو شتێ دەست بەسەرداگرتنی ئۆکراین و قەفقاز لەلایەن ئاڵمانەوە، بە مانای دەست پێڕاگەیشتن بە سەرچاوەگەلێکی بێئەژماری نەوتیی هەرە گرینگ بوو. لە لایەکی تریشەوە سەرکەوتن لە شەڕ بە دژی رووسیەدا ئاڵمانی نازی چ دڵەڕاوکێ و مەترسی‌یەکی لە پشت سەری خۆی نەدەماو ئۆرووپا بەتەواوی دەکەوتە ژێر دەسەڵاتی ئەوەوە. لە هەمووی ئەوانە گرینگتر بە شکانی سۆڤیەت، درەنگ یان زوو شەڕ ئاوقای وڵاتانی رۆژهەڵاتی نیوەڕاستیش دەبوو. "ئاڵمان ئەو هەلەی بۆ دەرەخسا لە رێگای تورکیەوە، هێرشەکانی خۆی بۆ وڵاتەکانی سوریەو فەلەستین و میسرو تەنانەت هیندوستانیش دەست پێ بکاو بەهۆی قەفقازیشەوە خۆ لە ئێران و کەنداو دا ببینێتەوەو دەست بەسەر هەموو سەرچاوە نەوتی‌یەکانی ئێران و عێراقیش دا بگرێ".[9]

لەو رۆژگارەدا بڕبڕەی پشتی ئیمپراتۆریی ئینگلیستان، رۆژهەڵاتی نیوەڕاست بە گشتی و هیندوستان بەتایبەتی بوو. چۆنیەتیی هەڵکەوتنی جوغرافیای رۆژهەڵاتی نیوەڕاست، لە چەند لاوە دەربڕی ئەو گرینگی‌یە بوو: لە لایەکەوە پردی نێوان دەریای مەدیترانەو ئۆقیانووسی هیندو ناوچەگەلێکی گرینگی وەک کاناڵی سوئێز، دەریای سوورو کەنداوی فارس لەوێدا هەڵکەوتوون. جگە لەوەش رێگای راستەوخۆی رووسیەش بۆ ئوقیانووسی هیندو مەدیترانە بوو. لەوانەش بترازێ، رۆژهەڵاتی نیوەڕاست بەشێک لە رێگای ئۆرووپای بۆ هیندوستان و ئاسیای جنوبی شەرقی و ئاسیای دووری لێک گرێ دەدا.

کۆتایی شەڕی جیهانیی یەکەم لە چۆنیەتیی پارسەنگی هێزی نێوان روسیەو ئینگلیستان بە نوختە وەرچەرخانێکی گرینگ دێتە هەژماردن. بریتانیا لە دوای برانەوەی شەڕ، سەرەڕای گشت ئەو زەرەرو زیانانەی لە ماوەی شەڕدا لێی کەوتبوو، توانی بە شێوەیەکی خێرا دەسەڵاتی خۆی لە رۆژهەڵاتی نیوەڕاست بەهێز بکاتەوە. لەو کاتەدا ئاڵمان لە باری سەربازی و ئابووری‌یەوە بەتەواوی چۆکی دادابوو. ئیمپراتۆریی عوسمانییش بە خێرایی لە قەیران و لێکترازانی دەسەڵاتی نیزیک دەبۆوە. رووسیەش سەرقاڵی

مافی بڵاوکردنەوەی ئەم بابەتە بۆ نووسەر پارێزراوە

www.helwist.com

ئەیوب ئەیوبزادە

سەرکەوتنی شورشی بولشویکیی خۆی بوو. هەموو ئەوانە بوون بە هۆی ئەوەی کە ئینگلیستان بتوانێ بە سانایی دەست بەسەر ولاتەکانی عێراقو فەلەستین دابگرێ و بە گوێرەی گرێبەستێک لە ساڵی 1919 لە بوارەکانی ئابووری و سیاسیو نیزامییەوە ئێرانیش بخاتە ژێر کۆنترۆڵی خۆیەوە. تا کۆتایی شەڕی دووهەمی جیهانی، ئیمپراتۆریی ئینگلستان دەستێکی باڵای لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست دا هەبوو. بەشێکی بەرچاوی وڵاتانی ئەو ناوچەیە بەشێوەیەکی راستەوخۆ لەلایەن ئەوەوە ئیدارە دەکران. ژمارەیەکیش لە ژێر چاوەدێریی ئەو دابوونو هێندێکیشیان لە باری سیاسیەوە گرێدراوی بریتانیا بوون. لە زنجیرە وڵاتانێک کە نێوان دورگەکانی بریتانیا تاسەنگاپوور هەڵکەوتبوونو لەو دورگانە ئیمپراتۆریی موستەعمەرەکانی بریتانیایان پێک دینا، ئێران هەڵگری بایەخێکی تایبەتی بوو. ئێران پردی نێوان ئاسیای ناوەندیو هیندوستان بوو، هەر بەهەمان شێوە پشتێنێکی پارێزگارانەش بوو بۆ سنوورەکانی هیندوستان لە بلووچستانەوە تا کەنداوی فارس.

چرچیل لەم پێوەندیەیە دا دەنووسێ: "ئاسۆی کرانەوەی بەرەیەکی شەڕی تر لە رۆژهەڵاتی نێوەراست، جێگای نیگەرانیی لەرادە بەدەری من بوو. بەڵام ئەو هۆیانەی کە بۆ کرانەوەی بەرەیەکی شەڕی تر دەهێنرانەوە منیشی بەخێرایی دەهێنایە سەر باوەڕە. پێوسیتیی ئێمە بە بیرە نەوتیەکانی ئێران لەشەڕدا، لە سەرووی هەموو شتێکی ترەوە بوو. ئەگەر رووسیە لە شەڕدا بەچۆک داهاتبایە، ئێمە دەبوو خێرا بۆ دەست بەسەر داگرتنی ئەم بیرە نەوتیانە ئامادە بین. هاوتەریب لەگەڵ ئەوە دەبێ مەترسیی دەستدرێژی بۆ سەر هیندوستانیشی لێ زیاد بکەم."[10]

لە دوای ئەوەی کە نەوت لەمەوبەر تەنیا بۆ رووناکایی بەکار دەهێنرا، بۆ وەجووڵە خستنی کەرەسەی ماشینیش کەڵکی لێ وەرگیرا ئیتر ئەو کەرەسەیەش لە ئابووریی جیهانی دا گرینگترین رۆڵی پەیدا کرد. جێگۆڕکێی خەڵووز بە نەوت بۆ پاپۆڕوکانی ئینگلیسی کە لە راستی‌دا گەورەترین هێزی نیزامیو تیجاری و دەریایی ئەو سەردەمە بوو، مەسەلەی گرینگیی نەوتی بۆ ئەو ولاتەو پاراستنی ئیمپراتۆرییەکەی بە پلەی هەرە بەرزی خۆی گەیاند. هەر لەو کاتەوە ئێران بوو بە یەکێک لە گرینگترینی ئەو وڵاتانەی کە دەیتوانی گەورەترین قازانجو دەسکەوتی ئابووری بۆ بریتانیا دەستەبەر بکا.

لە شەڕی دووهەمی جیهانیش دا گرینگیو بایەخی هەڵکەوتەی ستراتیژیکیی ئێران لە دوو لاوە شیاوی بەهێند گرتن بوو. لە لایەکەوە ئەو وڵاتە، دەروازەیەک بوو بۆ گەیشتن بە رۆژهەڵاتی نێوەڕاستو هیندوستان، لە لایەکی تریشەوە پردێکی پێوەندییش بوو لە نێوان سۆڤیەتو هاوپەیمانان. تا ئەو جێگایەی بۆ جۆری ستراتیژیی بریتانیا دەگەڕایەوە، هەر ئەندازە هێزەکانی ئاڵمان لە ناو قووڵایی خاکی سۆڤیەت سەرکەوتنیان بەدەست دەهێنا، بە هەمان ئەندازەش بریتانیا هەستی بە مەترسیی لە کیس چوونی

مافی بڵاوکردنەوەی ئەم بابەتە بۆ نووسەر پارێزراوە

ئەیوب ئەیوبزادە

بەرژەوەندییەكانی خۆی دەكردو پتر لە هەمیشە بۆ پێداچوونەوەیەكی دووبارەی بریتانیا بە ستراتیژیی شەڕی وڵاتەكەیو بیری هاوپەیمانێتیی لەگەڵ رووسیەی لا گەڵاڵە دەبوو.

پێشهاتی سەركەوتنی ئاڵمانی نازی لە بەرەكانی شەڕ بە دژی سۆڤیەت لە دوو جەمسەرەوە كاری دەكردە سەر بارودۆخی ئینگلیستان. لەلایەک بە مانای شەڕێكی دەسبەجێ بوو بە دژی بەرژەوەندیو هێزی ئینگلیستان لە ناوچەكەدا، لە لایەكی تریش بیرە نەوتییەكانی ئێران لە كۆنترۆلی بریتانیا دەهاتنە دەرێو كاردانەوەی ئەمەش بۆ هێزەكانی لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست بە مانای زیانێكی قەرەبوو نەكراو بوو بۆ هەموو هێزی دەریایی ئینگلیستان لە ئۆقیانوسی هیندو لە كەنداودا.

بە لەبەرچاو گرتنی سەرجەمی ئەو فاكتۆرانە كە هەر كامێكیان بە جۆرێكی توندو تۆڵ پێوەندیی بە بەرژەوەندیی بریتانیا لە ناوچەكەدا هەبوو، لە هاوینی ساڵی 1941ەوە سیاسەتی بریتانیا بۆ بەرگری لە شكستی ئەرتەشی سوور لە بەرامبەر هێزەكانی ئاڵمانی نازی پێداچوونەوەیەكی دیكەی بەخۆیەوە بینیو رێگای هاوپەیمانەتی بۆ هەر دوو وڵات ئامادە كرا. "لە ژوئیەی 1941 مۆلۆتۆف وەزیری دەرەوەی سۆڤیەتو سەفیری ئینگلیستان "كریس" رێككەوتنامەیەكی هاوبەشان مۆر دەكەن. بەگوێرەی ئەو ریككەوتننامەیە هەر دوو وڵات كۆک دەبن لەسەر ئەوەی كە یەكەم: لەشەڕ بە دژی ئاڵمان یارمەتی بە یەكتر بگەیەنن. دووهەم: لە ماوەی ئەم شەڕەدا خۆ لە هیچ وتووێژێک لەگەڵ ئاڵمان نەدەن، هیچ جۆرە ئاگربەستێک ئاژۆ نەكەنو پەیمانی ئاشتی تەنیا وێكرا لەگەڵ لایەنی بەرامبەر ببەستن".[11]

لە درێژەی ئەو لێک نزیک بوونەوەیە، یەكێک لەو بوارانەی كە بە خێرایی دەیانتوانی لەسەری رێک بكەون پاراستنی ئاسایشی بیرە نەوتییەكانی ئێران بوو. هەر بۆیە: "دەوڵەتی بریتانیاو یەكیەتیی سۆڤیەت بڕیاریان دا هاوكاریی یەكتر بكەن بۆ ئەوەی مەیدانە نەوتییەكانو پاڵاوگەكانی بپارێزن. ئەم هاوكارییە هەڵبەت دەبوو سەقامگیرییش لە ئێراندا لەخۆ بگرێ".[12]

بۆ گەیشتن بەو مەبەستەش گەیاندنی یارمەتی بە یەكیەتیی سۆڤیەتو بەرەكانی شەڕی ئەو وڵاتە بە دژی ئاڵمان دیوێكی دیكەی نزیكبوونەوەی ئەو ئامانجە بوو. یەكیەتیی سۆڤیەت لەگەڵ ئەوەی هەر لە سەرەتای شەڕەوە هەوڵێكی زۆری دا لەو شەڕەدا تێوەنەگلێ، بەڵام لە دوای ئەوەی كە لە لایەن ئاڵمانەوە خاكی وڵاتەكەی كەوتە بەر هێرش بە كردەوە باری قورسو گرانی شەڕی كەوتبووە ئەستۆو پێویستیی بە یارمەتیی فرەچەشنو هەمە جۆر بوو. لەو نێوەدا "قەتاری ئاسنی ئێران ئاڵقەیەكی پێوەندیی گونجاو بۆ یەكیەتیی سۆڤیەتی بوو، كە كەلوپەلی شەڕی بۆ ئەو وڵاتە پێ راگوێزێ. چونكە ئەو مەودایە لەلایەن ژاپۆنو ئاڵمانەوە نەكەوتبوە ژێر مەترسیییەوە".[13]

مافی بڵاوكردنەوەی ئەم بابەتە بۆ نووسەر پارێزراوە

www.helwist.com

ئەیوب ئەیوبزاده

"لەلایەکی تریشەوە بە هۆی ئەم ڕێگایە، قەتاری هێنان و بردنی کەلوپەل هەم لە هێرشی ئاسمانیو دەریایی فرۆکە بۆمبهاوێژەکانەوە دوور دەکەوتەوە، هەم دەکرا هێمانیەتیی‌یەکەی باشتر بپارێزرێ".[14]

"شتێکی دیکە کە گرینگ بوو ڕێگاوبانەکانی ئێران لە چوار وەرزی ساڵ دا بێ گرفت کراوە بوون بۆ ناردنی یارمەتیو کەرەسەی شەڕ بۆ یەکیەتیی سۆڤیەتی".[15]

لە بەرەبەری هەڵێنانەوەی هەنگاوێکی وا مەسەلەی بوونی ژمارەیەک مەئموری ئاڵمانی لە ئێران دا لە هەموو کاتێک زیاتر سەرنجی کاربەدەستانی موسکۆی بۆ لای خۆی ڕاکێشاو وەک مەترسیو هەڕەشەیەک لە حاند گەیشتن بە ئامانجەکانیان دەژمێردرا. بەگوێرەی جۆری سەرچاوەکان رادەو ڕێژەی مەئموورینی ئاڵمانی لە ئێراندا فەرقو جیاوازیی تێدا دەبیندرێو بە هەمان شێوەش بە شێوەی جۆراوجۆر قسە لە ئاستی گرینگیی بەرپرسایەتیی‌یەکانیان دەکردرێ. "یەکیەتیی سۆڤیەتی ئیددیعای دەکرد ڕێژەی مەئموورانی ئاڵمانی لە ئێران خۆ لە قەرەی 5 تا 10 هەزار کەس دەدا".[16]

"لە نێو ئەو ڕێژەیەش بەشێکی بەرچاویان بۆ کارو چالاکیی چەکو تەقەمەنی خۆ ڕێک دەخەن‌و بە خاوەنی 11هەزار تۆن چەکو تەقەمەنی دەزانران".[17]

"هەر بۆیە بە دیتنی کاربەدەستانی موسکۆ، دەوڵەتی ئێران بە دانستە ڕێگای داوە ئەو ژمارەیە بخزێنە نێو بەشە سیاسیی‌یەکانی دەرەوەو نێوخۆی وڵاتو ئاڵمانی بەوە تاوانبار دەکرد لە هەوڵی دروست کردنی ستونی پێنجەمە لە ئێراندا".[18]

بەڵام بە پێچەوانەی ئەو ڕێژەیەی لەلایەن کاربەدەستانی موسکۆوە ئاماژەی پێکرا، "ڕۆژنامەی ئیتلاعاتی ئێران لە 9ی7ی 1941 ڕێژەی مەئموورینی ئاڵمانی بە 690 کەس ناو دەباتو ئاڵمانیی‌یەکان بۆخۆشیان قسەیان لە بوونی 1052 نەفەر لە ئێران دا دەکرد کە لە نێویاندا 567 پیاو و 304 ژن‌و 181 منداڵیان لەخۆ دەگرت".[19]

جگە لەو مەسەلەیە ئاڵمان‌و ئێران لەو کاتەدا ڕۆژ لەگەڵ ڕۆژ زیاتر پێوەندیی‌یەکانیان بۆ ئاستێکی گەرموگوڕتردەچووو. لە کردەوەدا ئاڵمان ببوو بە گرینگترین سەرچاوەی کڕینی چەکو چۆڵو خۆ پڕچەک کردنی دەوڵەتی ئێران. لەو ڕووەوەو بە لەبەر چاو گرتنی گشت ئەو هۆکارانەی تا ئێرە خرانە ڕوو "بۆ بریتانیای مەزن‌و یەکیەتیی سۆڤیەتی کۆنترول بەسەر ئێران دا بوو بە یەکێک لە سەرەکیترین خاڵی هاوبەشیان. چونکە لەلایەکەوە بەگوێرەی دیتنی ئەوان دەسەڵاتی ئاڵمانیی‌یەکان ڕۆژ بەڕۆژ لە ئێراندا پەرەی دەستاندو لە لایەکی دیکەشەوە کەشتیی‌یە شەڕکەرەکانی ئاڵمان لە لەنگەرگاکانی ئێران گەورەترین مەترسیی‌یان نابۆوە لەسەر وەدیهێنانی ئامانجەکانیان. بەو هۆیانەوەو بەپێی لێکدانەوەی سۆڤیەتو بریتانیا ئەو وڵاتە واتە ئێران تا دەهات پتر دەچووە ژێر دەسەڵاتی ئاڵمانیی‌یەکانەوە".[20]

مافی بڵاوکردنەوەی ئەم بابەتە بۆ نووسەر پارێزراوە

ئەیوب ئەیوبزادە

به مەبەستی ڕوینەوەی ئەم مەترسییانه له ساڵی 1320ی هەتاوی هەردووک سەفیری وڵاتەکانی سۆڤیەتو ئینگلیستان نارەزایەتیی خۆیان له هەمبەر بوونی ئەم ژمارەیه له مەئموورینی ئاڵمانی لەگەڵ وەزیری دەرەوەی ئێران هێنایانه گۆڕێو داوایان کرد چی تر دەوڵەتی ئێران ئیزنی مانەوەیان له وڵاتەکەی پێ نەدا. ئەو داواکارییه، رەزا شای لەسەر دووڕیانێکی سەختو دژوار دا دانابوو. له لایەک ترسی ئەوەی ڕێنیشتبوو لەگەڵ دژکردەوەی توندی سۆڤیەتو ئینگلیس بەرەروو ببێو لەلایەکی تریش نەیدەویست بەهۆی ترس لەو دوو دەوڵەته خۆی له خانەی دژبەری ئاڵمانییەکان دا ببینێتەوە. له هاوینی 1941ی زایینی بەرابەر لەگەڵ 1320 هەتاوی، هەموو دیاردەکان لەوە دەدوان ئاڵمان تا سێ مانگی تر بەتەواوی دەتوانێ هێزەکانی ئەرتەشی سوور بەچۆک دابێنێ. لەناو هەناوی و دیمەن و بەراوردێکی وا دا بوو رەزا شاش دێته سەر ئەو باوەڕە پارسەنگی هێزەکان به دایم به قازانجی ئاڵمانییەکان دەچێته پێش و ئاکامەکانی شەڕ له ماوەیەکی کەمدا به سەرکەوتنی ئاڵمان کۆتایی پێ دێ. هەر بۆیه سیاسەتی کات کوشتن و دەستاودەست کردنی گرته بەرو به کردەوە داواکارییەکانی لەندەنو موسکۆی دەدایه دواوە.

له ئاکامی ئەو ئاڵوگۆرانەدا دوو دەووڵەتی سوڤییەت و ئینگلستان وێکراو سەرەرای رکەبەرییەکی له مێژینه که بۆ دەست پێڕاگەیشتن به کەنداوو گەیشتن به ئاوەگەرمەکان له نێوانیان دا بوو، بریاری داگیرکردنی ئێرانیان دا. بۆ ئەو کاره به رەزاشایان دەستوردا ئێران به جێ بێڵێ و له ئەفریقای جنوبی و له ژوهانسبورک نیشته جێ بێ. رەزاشا و ئەرتەشه کەی به بێ هەرچەشنه بەبەرەکانییەک خۆیان به دەستەوە دا. بەمجۆره باکور و باشوری ئێران له نێوان بریتانایا وروسەکانەوە داگیر کرا.

سەرچاوەکان:

[1] صفاالدین تبرنیان، ایران در اشغال متفقین، تهران، رسا 1371 ص 13.

[2] صفاالدین تبرنیان، ایران در اشغال متفقین، تهران، رسا 1371 ص 13

[3] Churchill, W.S. : Der Zweite Weltkrieg. Bern 1954.S.388-389

[4] Parker, R.A.C.: Das Zwanzigste Jahrhundert 1918-1945 Fischer Weltgeschichte Band 34. Frankfurt am Main 1972, S. 336

[5] Buchheim, Hans: Das Dritte Reich, Grundlage und Politische Entwicklung. München 1961. S.66

[6] vergleich Buchheit, Gert: Hitler: Der Feldherr: Die Zerstörung einer Legende. Rastatt 1958. S.1790

[7] Hillgruber, A.: Hitlers Strategie, Politik und Kriegesführung 1940-1941, Frankfurt am Main 1957, S.269 / Raeder, E.: Mein Leben Band 2, S.176. Tubingen 1957

[8] Churchill, W.S. :Der Zweite Weltkrieg. S. 529 (Anmerkung 30)

10ی ئۆکتۆبری 2008 مافی بڵاوکردنەوەی ئەم بابەته بۆ نووسەر پارێزراوە
www.helwist.com

ئەیوب ئەیوبزادە

---

[9] Foreign Office 371: Zentrale: Deutsche Kriegspläne: 26519: C4669/19/18. von Berne (Mr. Kelly) an das Foreign Office. No. 946. 4.5.1941. Geheim.

[10] Churchill, W.S. : Der Zweite Weltkrieg. Bern 1954, S. 551

[11] Jahrbuch der Weltpolitik 1942. S. 180-181

[12] Quelle : Die britsche Iranpolitik im zweiten Wektkrieg und der Ausbruch des Kalten Krieges von wolfram Schneider, Teil 1, Dr. Kova´c Verlag, Seite 153 Ursprungsquelle: War Cabinet. Middle East Ministerial Committee, Meeting with Eden, 11.07.1941, E3780/933/34 -

[13] Die britische Iranpolitik im Zweiten Weltkrieg und der Ausbruch des Kalten Krieges von Wolfram Schneider, Teil 1. Dr. Kova`c Verlag, Seite 152

[14] Quelle : Die britsche Iranpolitik im zweiten Wektkrieg und der Ausbruch des Kalten Krieges von wolfram Schneider, Teil 1, Dr. Kova´c Verlag, Seite 152. Ursprungsquelle : vergleiche Hamzavi, Abdul Hussein, Persia and the Powers, London etc. oJ, Seite 15

[15] Quelle : Die britsche Iranpolitik im zweiten Wektkrieg und der Ausbruch des Kalten Krieges von wolfram Schneider, Teil 1, Dr. Kova´c Verlag, Seite 152. Ursprungsquelle : vergleiche Hamzavi, Abdul Hussein, Persia and the Powers, London etc. oJ, Seite 15

[16] Quelle : Die britsche Iranpolitik im zweiten Wektkrieg und der Ausbruch des Kalten Krieges von wolfram Schneider, Teil 1, Dr. Kova´c Verlag, Seite 144. .Ursprungsquelle: vergleiche Eden/ Cripps, 10.07.1941, E 3751/3444/34, Memorandum von Alling, 29.07.1941, FRUS 1941, III, S. 386

[17] Quelle : Die britsche Iranpolitik im zweiten Wektkrieg und der Ausbruch des Kalten Krieges von wolfram Schneider, Teil 1, Dr. Kova´c Verlag, Seite 144. Ursprungsquelle: Sowjetdiplomatie, Seite 273

[18] Schneider, Wolfram. „Die britische Iranpolitik im Zweiten Weltkrieg und der Ausbruch des Kalten Krieges“ Teil 1. S. 144

[19] General Walther K. Nehring, Die Geschichte der detuschen Panzerwaffe 1916 – 1945, Motorbuch Verlag, Seite 144 – 145

[20] Die britsche Iranpolitik im zweiten Wektkrieg und der Ausbruch des Kalten Krieges von wolfram Schneider, Teil 1, Dr. Kova´c Verlag, Seite 155

مافی بڵاوکردنەوەی ئەم بابەتە بۆ نووسەر پارێزراوە